

Halil İnalçık ve Tarih Yazıcılığı Metodolojisi

Bülent Arı*

Halil Hocamız adına yapılan her faaliyet beni daha fazla hüzünlendiriyor. Bu sefer de Halil Hocamızın çok genç yaşında muallimlik mektebine başladığı binada birlikteyiz. Hakikaten beni hüzünlendirdiği için ne söyleyeceğimi bilemiyorum. Hocamızın yokluğuna henüz alışabilmiş değilim. Her sene sorardık kaç yıl oldu birlikteliğimiz diye. Yaklaşık 22 yıl birlikte çalışmışız. Özer Hocamız çok heyecanlıdır, Halil Hoca'nın yanında hâlâ tedirgin olurum derdi, benim bir rahatlığım vardı ona göre. Özer Ergenç Hocamız ilk asistanlarından, ben de fahrî olarak son asistanlığımı yaptım. Aramızdaki kuşak farkı yansıyordu Hocamızın yanında. Fakat şimdi görüyorum ki bize ne büyük bir miras bırakmış akademik olarak. O mirasın altında ezildiğimizi düşünüyorum hakikaten. Yine de İnalçık Hocamızın metodolojisini toparlamaya çalışacağım bize verilen 15 dakika içerisinde.

Halil İnalçık Hocamızın ekolüyle ilgili çok fazla yayınlar yapıldı. Ama önce Annales ekolüyle, Halil Hocamızın Annales ekolünün takipçisi olmasıyla ilgiliydi. Fakat bunların hiçbiri İnalçık'ın eserlerine tam olarak yansıtılabilmiş değil. Bir müddet sonra görülecek belki ama bunların hepsinden etkilenecek şimdi bir İnalçık ekolünün varlığından bahsedebiliriz artık. Fakat bu vakit alacak, yani tarihçilik ekolleri arasına yerleşmesi için henüz erken, kendisi de bunu farkındaydı, sağlığında hep söylerdi, “daha sonra anlayacaklar, ileride anlayacaklar” derdi. Bunun için hepimizin zaman ihtiyacı var.

İnalçık Hocamızın akademik hayatının başlarında takip ettiği Annales ekolüne şöyle kısacık temas edecek olursak; Lucien Febvre ve Marc Bloch dönemleriyle Braudel dönemleri arasında bir mesafe söz konusudur. Marc Bloch ve Febvre dönemlerine zihniyet ve kültür tarihi damgasını vurur, Braudel döneminde ise bu çalışmalar ihmal edilmemekle birlikte

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bili-mi, İstanbul/TÜRKİYE, bulent.ari@istanbul.edu.tr

Annales hareketinin marjinaleri tarafından ele alınmıştır. Daha önce Köprülü döneminde de, Barkan, İncalcık döneminde de Annales ekolünün teorisi ve pratiği Türkiye'de sosyal tarihçilik tarafından tevarüs edilmişti. Disiplinler arası çalışma, sorun odaklı tahlil, araştırma konularının çeşitliliği ve sosyal tarih yaklaşımları hem Barkan hem İncalcık tarafından benimsendi. Mamafih bu metodolojik yaklaşımların asıl kaynağı Köprülü'nün tarihe bıraktığı mirastır. Barkan, Braudel'den de önce Annales ekolünden haberdar ve tesirindedir. Bloch ve Febvre'yi Annales dergisini kurdukları Strazburg Üniversitesinde görmüştür. Ancak çalışmalarında bu ikisi yerine Braudel'i daha fazla zikreder. Braudel'in çalışmalarıyla örtüşen bir şekilde Annales'e meyleder.

İncalcık doktora tezinden başlamak üzere sosyal tarihçiliğe aşınadır. Köprülü'yle başlayan dönem, 1950'lere kadar olan eserlerine yansır. 1950'de Braudel'le tanıştıktan sonra İncalcık yeni bir faza geçer. İncalcık, Barkan'ın açtığı yoldan sosyal tarih perspektifiyle Osmanlı tarihinin her alanında muazzam bir üretim gerçekleştirmiştir. Barkan ve İncalcık disiplinler arası yaklaşım, sorun odaklı analiz, sosyoekonomik yaklaşımlarla ve Annales'in temel özellikleri doğrultusunda Osmanlı tarihini ele aldılar. Ancak Braudel'in özü olan teori ve metot yaklaşımlarında bazı farklılıklar gözlemleyebiliriz. Barkan fikirlerini Braudel gibi arşiv vesikalarıyla açıklıyordu. Bu metot önemlidir. Braudel Osmanlı arşivinden değil ama Dubrovnik arşivinden ve diğer yayınlardan faydalanmıştı. Braudel Osmanlı Akdenizi'nin yani Levant'ın henüz tarih için keşfedilmemiş bir dünya olduğunu belirterek Türk tarihçilerini Osmanlı arşivinde araştırma yapmaya teşvik etmekteydi. Ömer Lütfi Barkan ise Braudel'den çok önce bu işe el atmıştı. 1951'den sonra birbirlerini keşfettiler. Yakın dostluk kurdular ve iş birliği yaptılar. Barkan'dan sonra tahrir, mühimme ve ahkam ve şeriye sicilleri yayınlarının ivme kazandığını görüyoruz.

Halil İncalcık'ın tarih metodolojisine gelince bazı yayınlarda görüyoruz ki Halil İncalcık'ın bir vizyonu var mıydı ya da İncalcık şuursuz ve davasız mıydı, yayınları bir seri halinde yayımlarken, hatta bir İncalcık ekolünden bahsedilebilir mi şeklinde tartışmaları görüyoruz. Halil İncalcık'ın seminerlerine katılmayanlar bu sorulara hakıyla cevap veremezler. Sadece makale ve kitapları okunarak onun metodolojisi tam olarak anlaşılabilir. Yazı üslubu sade, kısa cümlelerden oluşan net ifadelerdir. Okuyanda ilk başta heyecan uyandıran cazip bir tarzı yoktur. Mamafih bu net ifadelere ulaşmak için aylarca, yıllarca, hatta on yıllarca bir gölgenin, bazen bir siluetin, hayaletin, kırık dökük parçaların peşinde koşmuş ve bazı soruların cevabını

bazen de rüyasında görmüş ve eserlerini öyle kaleme almıştır. Kendisi seminerlerinde bahsederdi “Rüyalarım giriyor artık bu Osman Gazi” diye, on yıllarca süren bir araştırma sonucunda “Beyliğin Kurucusu Osman Bey” makalesini yazarken. İz sürerken ihtiyaç duyulan sabır, metanet, kaynakların ruhuna nüfuz etme kabiliyeti ve filolojik alt yapıya İncalcık sahiptir. Asıl önemlisi bunların hiçbirini bir ideolojik saplantıyı ispat etmek için kullanmamıştır. Çağlar değişmiş, büyük savaşlar yaşanmış, paradigmlar kurulup dağılmış, Berlin Duvarı inşa edilmiş onun sağlığında ve yıkılmış, ancak onun metodolojisinde bir sapma görünmemiştir. Tam aksine onun tarzını ve konularını giderek daha geniş kitleler benimsemiştir. Mamafih onun tarzının Türkiye’de tam olarak benimsendiğini tam olarak söyleyemeyiz. Tarih bölümlerinin müfredatı, seminer usulleri, araştırma metodolojisi ve en sonra bulunanların tasnif edilerek neşrinde İncalcık metodolojisinden hakkıyla faydalanılmaz.

İncalcık'ın yayınları arasında gördüğümüz kaynak neşrinin yine bazı tarihçiler tarafından, başlıca yabancılar tarafından küçümsendiğine rastlıyoruz. Bunların bir terminolojisi vardır: defteroloji. Yani bazı mahfiller kaynak neşrinin, kaynak yayınlarını küçümser. Bunlar arasında İncalcık'ın eserleri vardır. Mesela Bursa Şeriye Sicilleri, Fatih'in kanunları ki ferman kanunlarını buradan çıkarmıştır, "Adaletnameler", "Suret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid", "The Customs Register of Caffa" ve vefatından kısa bir süre önce neşrettiği en abidevi eserlerinden bir tanesi "The Survey of Istanbul". Bunların hepsi zaman içinde makale ve kitaplara dönüşmüştür. Kaynak neşri ve bunların makaleye dönüşmesi İncalcık araştırma metodolojisinin içindedir. Bu usulü o, Ömer Lütfi Barkan'dan tevarüs etmiştir. Bir konuşmasında Barkan'ın ona şöyle söylediğini zikreder: “Halil ben makale ve kitap yazmayı bıraktım, yeni nesillere yarı mamul neşriyat bırakacağım” demiştir. İşte bu yarı mamul neşriyat sonraki neslin kullanacağı en temel kaynaklardandır. Mesela Barkan'ın Süleymaniye Cami ve İmareti İnşaatı Defteri, Saray Mutfak Defteri, Kanunlar, Bütçeler ve İstanbul Vakıfları Evkaf Defteri gibi hepimizin kullandığı el kitapları bunlar arasındadır.

İncalcık aynı şekilde pek çok yarı mamul eser vermiştir. Bunların bazılarının yağma edildiğini de görüyoruz. Mesela Mevlüt Oğuz ile birlikte yayınladıkları Gazavat-ı Sultan Murad Bin Mehemmed Han eseri. Bu eser talebesi tarafında bir köyde bulunmuş yazma bir eserd. Sadece yazma eseri bulup getirdiği için öğrencisinin ismini kitaba koymuştur. Bu eserin birkaç yıl önce Colin İmber'in Varna kitabında aynen iktibas edildiğini ve hiç zikredilmediğini görüyoruz. Yani sadece makale değil, kitabın yani Ga-

zavatname'nin tamamı intihal edilmiştir. Her şeyin Türkiye'de olmadığını, İngiltere'de de yapılabildiğini görüyoruz bu tür intihallerin. Bu genç araştırmacıların tezlerini önceden aldığı için dipnotlarda teşekkürü dahi ihmal etmez. İnalçık kendi çalışmalarının yenilenmesini hep buna borçludur. Çünkü genç araştırmacıların tezlerini kitaplarında daima kullanır ve onlardan faydalanır.

İnalçık'ın metodolojisini anlamak için tek bir makaleden bahsedeceğim: "Edirne'nin Fethi-1361" makalenin adı. Pek çok tartışmalar yapılmıştı kendisinden önce, 1940'lardan itibaren hem yabancı Bulgar tarihçiler hem de Uzunçarşılı tarafından Edirne'nin fethi hakkında farklı tarihler veriliyordu. Halil İnalçık Hocamız önce bunu İngilizce olarak neşretmişti: "The Conquest of Edirne-1361". Şüpheye mahal bırakmayacak bir biçimde fetih tarihini nasıl keşfettiğini bu makalede anlatıyor ve makalenin adını da kesin olarak ortaya koyuyor, 1361. Peki bu kanaatlere nasıl varıyor. Genç araştırmacıların hepsine burada bu makaleyi ve sadece bu makaleyi okumalarını tavsiye ederim, yani onun araştırma metodolojisini göstermesi bakımından. Halil İnalçık bu makaleyi yazmadan önce hem önceki yapılan araştırmaları hem de en erken Osmanlı kroniklerini kullandı. Fakat bu kroniklerde şunu fark etti. Daha sonra yapılan çalışmaların hepsi bir meçhulü başka bir meçhulle araştırmaya ve sonuç elde etmeye çalışıyor. Yani Edirne'nin Orhan Gazi'nin vefatından sonra, I. Murad'ın, Murad-ı Hüda-vendigâr'ın tahta geçişinden sonra fethedildiğini zikrederek önce yanlış bir başlangıç noktası elde ediyorlar ve bu yanlış başlangıç noktasından tespiti çalışıyorlar. Hâlbuki Halil Hoca şunu buldu ki, iki tane nirengi noktası var Edirne'nin fethi için, bir tanesi Gazi Süleyman Paşa'nın ölümü ve diğeri de Şehzade Halil'in Foçalı korsanlar tarafından 1357'de İzmit Körfezinde kaçırlması. Buradan başlayarak Şehzade Halil'in iki sene esir kalması ve buradan ortaya çıkan olayları takip ederek, yani iz sürerek ve daha sonra Şehzade Halil'in yaklaşık 100 bin altın fidye verilerek Bizans İmparatoru tarafından kurtarılarak getirilmesi ve Orhan Gazi'ye teslim edilmesi. 1357- 1359 arasını tespit ettikten sonra, Halil'in kurtarılmasından sonra inanılmaz bir hızla Balkanlarda fetihler başlıyor. Trakya fütuhatı ve bu fütuhat esnasında yapılan bütün seferlerin Edirne'nin fethiyle karıştırıldığını görüyor. 1359'da başlayıp 1361'e kadar devam eden bu kalelerin fethi silsilesi içinde en sonunda Edirne'nin fethedildiğini buluyor ve bunun tarihini birazdan zikredeceğim bir meseleyle kesinliğe kavuşturuyor. Şehzade Murad Rumeli'deki gaziler tarafından daha atılgan olduğu için Gazi Süleyman Paşa'dan sonra tahta geçecek aday olarak gösteriliyor. Fakat Şehzade Halil kurtarıldığı için bir Bizans prensesiyle de nişanlanmış 10 yaşında, kendisi

13 yaşına gelmişti ve tahta geçmesi için veliaht tayin de ediliyor bir nevi Orhan Gazi'ye. Şehzade Murad İstanbul-Edirne yolu üzerinde Çorlu, Misini, Burgaz yani Lüleburgaz kalelerini alırken Edirne'yi güneyden Meriç Vadisi üzerinde koruyan kaleler ve Dimetoka uç beyleri tarafından sıkıştırılıyordu. Keşan dağlık bölgesi ve Meriç vadisinde bulunan Hacı İlbeyi ve Evrenos'un kuvvetleri kendi ordusuyla birleşerek Edirne üzerine harekete geçti. Rivayete göre muhasaraya hacet kalmadan şehir teslim oldu. Kale kumandanı da Meriç üzerinden Enez limanına kaçtı. Bazı Osmanlı kaynaklarının Edirne'nin fethini neden es geçtiklerini ise Halil İnalçık şöyle açıklar;

Ahmedi Şükrüllah Mehmed bin Hacı rivayetinde Murad'ın gerçekten cülusundan, yani 1362 Mart'ından sonraki hadiseler anlatılmaktadır. Hâlbuki Edirne daha önce fethedildiğinden tabiatıyla konu edilmez. Bir derleme olup Ruhi'ye atfedilen Bodleian nüshasında Edirne'nin fethi Sırp-lara karşı bir seferle birleştirilerek ilave edilmiştir. Aşık Paşazade rivayetinde ise Murad'ın cülusundan önce Edirne'nin fethiyle neticelenen Trakya fütuhâtı tafsilatıyla anlatılmaktadır. Yine Aşık Paşazade'de geçen ve Lala Şahin'e Rumeli Beylerbeyliğini, Evrenos'a uç beyliğini vermesi Murad'ın tahta cülus etmesiyle ilgili hadiselerdir. Böylece Murad babasının ölümüyle bu tayinleri yaparak, Rumeli'yi emniyet altına alarak Bursa'ya geçmiş ve tahta geçmiştir.

İnalçık Edirne'nin fethiyle ilgili Oruç'un Manisa nüshasında şu kaydı dikkate sunar. “Kum kapısını açıp kaleyi verdiler, 10 yıl içinde güneş tutulup yıldızların tamamı göründü hicretin sene 672 Edirne feth oldu.” İlk defa olarak Franz Babinger yapılan hesaba göre güneş tutulmasının 5 Mayıs 1361 tarihine rastladığını tespit etmiştir. Diğer taraftan Zeynü'l Münecim Orhan Gazi'nin güneş tutulmasından 1 yıl sonra vefatını kaydeder ki bu da diğer kayıtları teyit etmektedir. Yani sadece bu kısa makalede bile İnalçık neleri kullanarak fethin tarihini tespit ettiğini açıklar. Astronomi, tarihi takvimler, eski kayıtların rafine edilerek, tenkite tabi tutularak kullanılması ve en sonunda bütün olayların bir kronolojik silsile halinde tashih edilerek yayımlanması. İşte İnalçık metodolojisi için bu güzergâhtan gidersek sonraki araştırmacılar için hepimize yol gösterecek pek çok bilgi vardır. Bu kısa bilgiyle burada yetinmiş bulunmaktayız. Teşekkür ediyorum.

